

วิจารณ์หนังสือ

ชีวิตเชลยศึก: หดเลือดและหยาดน้ำตาในค่ายกักกันไทยหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา. เขียนโดย เทพ บุญตานนท์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2567.

บทวิจารณ์โดย กฤตณัฐ ชินนา *

หากย้อนกลับไปพิจารณาการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จะพบว่างานศึกษาส่วนใหญ่มักจะให้ความสำคัญในเรื่องนโยบายทางการเมืองของประเทศไทยในช่วง “สงครามมหาเอเชียบูรพา” อันเป็นชื่อเรียกสงครามที่ผนวกเข้ากับสงครามโลกครั้งที่ 2 กระนั้น องค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของ “เชลยศึก” ในสังคมไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ดูจะไม่ได้กล่าวถึงนักในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสนใจว่าผลงานการศึกษาที่ถูกจัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง “ชีวิตเชลยศึก: หดเลือดและหยาดน้ำตาในค่ายกักกันไทยหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา” ของเทพ บุญตานนท์ ได้ช่วยเติมเต็มองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของ “เชลยศึก” ในสังคมไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในฐานะที่เป็น “กลุ่มคนที่ถูกลืมเลือน” ได้เป็นอย่างดี

ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาของหนังสือออกเป็น 5 บท ได้แก่ บทแรก และแล้วสงครามก็สิ้นสุด? เป็น “บทนำ” ซึ่งกล่าวถึงที่มาและความสำคัญของการศึกษาเรื่องเชลยศึกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด โดยผู้เขียนได้นำเสนอบริบทที่เกิดขึ้นในช่วงปลายของสงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทย ที่จะต้องเผชิญหน้ากับความไม่แน่นอน และความเปราะบาง เพราะแม้ว่าญี่ปุ่นมองรัฐบาลไทยว่าจะยังคงเป็นพันธมิตรต่อกัน แต่ในระดับราชการของไทย ต่างทราบดีว่าไทยนั้นมีแนวโน้มเอนเอียงไปฝ่ายสัมพันธมิตร ยิ่งเมื่อสงครามใกล้ถึงคราวสิ้นสุดทางรัฐบาลไทยได้ตระเตรียมแผนการขับไล่ญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามสงครามยุติลงก่อนในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2488 ญี่ปุ่นจึงตกอยู่ในฐานะเป็นผู้แพ้สงคราม ขณะที่ทางรัฐบาลไทยกลับไม่ได้อยู่ในสถานะเดียวกับญี่ปุ่น ไทยจึงได้ตั้งกองอำนาจการรักษาสันติภาพไว้สำหรับการติดต่อประสานงานกับฝ่ายสัมพันธมิตร

เนื้อหาในบทนี้ยังกล่าวด้วยว่าการเล่าประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่รับรู้ผ่านสื่อบันเทิง ไม่ว่าจะเป็นละครหรือภาพยนตร์ แต่ในทางวิชาการส่วนใหญ่มุ่งศึกษาเหตุการณ์

* นิสิตปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ที่เกิดขึ้นในระหว่างสงครามทั้งทางการเมืองและการต่างประเทศ งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับเสรีไทย รวมถึงการศึกษามุมมองญี่ปุ่นที่มีต่อไทย ทว่าเรื่องราวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กลับถูกละเลย ราวกับเมื่อสงครามยุติแล้วนั้นทุกอย่างก็กลับมาเหมือนเดิมก่อนเกิดสงคราม รวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับเชลยศึกที่ถูกนำมาใช้แรงงานก็ไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก ดังนั้นการศึกษาเรื่องนโยบายต่อเชลยศึกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ของรัฐบาลไทย ย่อมจะทำให้เข้าใจนโยบายทั้งในประเทศและต่างประเทศของรัฐบาลไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อเอาตัวรอดจากการเป็นผู้แพ้สงคราม

ต่อมาในบทที่ 2 *เชลยศึกหรืออาชญากรรมสงคราม: สถานการณ์ของเชลยศึกญี่ปุ่นหลังสงครามยุติ* เนื้อหาส่วนแรกของบทนี้ผู้เขียนพยายามนำเสนอว่า ถึงแม้จะมีงานเขียนจำนวนมาก โดยเฉพาะนักวิชาการชาวตะวันตกศึกษาเกี่ยวกับทหารญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่งานทั้งหมดต่างมุ่งศึกษานโยบายของฝ่ายสัมพันธมิตรในการลงโทษทหารญี่ปุ่น ผู้ถูกระบุว่าเป็นอาชญากรรมสงคราม ซึ่งมีส่วนต่อการกระทำความรุนแรงต่อเชลยศึกสัมพันธมิตรในระหว่างสงคราม เนื้อหาถัดมาในตอนนี้จะประกอบด้วย 4 หัวข้อย่อยคือ ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยกับการจัดการปัญหาเรื่องเชลยศึกญี่ปุ่น เชลยศึกญี่ปุ่นกับปัญหาอาชญากรรม และความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นหลังสงครามยุติลง

กล่าวอย่างสรุปแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นนั้นอยู่ในสถานะ “สัมพันธ์ภาพอันประหลาด” เพราะแม้ในทางทฤษฎีแล้วรัฐบาลไทยจะเป็นพันธมิตรกับรัฐบาลญี่ปุ่น แต่ในทางปฏิบัติแล้วนโยบายของรัฐบาลไทยที่ทราบกันในหมู่ข้าราชการโดยเฉพาะกลุ่มทหารและตำรวจ มีความชัดเจนอย่างมากว่าไทยจะให้ความช่วยเหลือสัมพันธมิตร ในขณะที่เดียวกันก็จะแสดงท่าทีร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่น ซึ่งกองทัพญี่ปุ่นเองก็ตระหนักดีถึงท่าทีที่ไม่เป็นมิตรของกลุ่มก่อนทางการเมืองต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ฝ่ายปรีดี พนมยงค์ หรือรัฐบาลของ ควง อภัยวงศ์ ซึ่งกองทัพญี่ปุ่นก็ไม่เชื่อใจกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ว่ามีความจริงใจที่จะร่วมมือกับกองทัพญี่ปุ่น

ดังนั้นภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง โดยญี่ปุ่นได้ตกลงยอมแพ้อย่างไม่มีเงื่อนไขต่อฝ่ายสัมพันธมิตรเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2488 ซึ่งเท่ากับว่าสถานะทหารญี่ปุ่นในไทยเองต้องแปรสภาพเป็นเชลยศึก และประเทศไทยในฐานะประเทศที่จะต้องเตรียมการควบคุมทหารญี่ปุ่น ซึ่งกำลังจะกลายเป็นเชลยศึกในเวลาอันใกล้ และรับมอบเชลยศึกสัมพันธมิตรจากกองทัพญี่ปุ่น ทว่าการสิ้นสุดสงครามก็นำพาปัญหาอันใหญ่หลวงมาแก่รัฐบาลไทย เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรมีคำสั่งให้รัฐบาลไทยเข้ามาควบคุมและดูแลความเป็นอยู่ของเชลยศึก

ในประเทศไทย โดยเฉพาะปัญหาในการควบคุมเชลยศึกญี่ปุ่น ซึ่งมีกว่าแสนนายทั้งที่เป็นทหารและพลเรือน ด้วยจำนวนเชลยศึกที่มีจำนวนมากและการกระจายอยู่แทบทุกส่วนประเทศไทย ทำให้การดำเนินการเรื่องดังกล่าวของรัฐบาลไทยเป็นไปอย่างล่าช้า จนฝ่ายสัมพันธมิตรต้องทำหนังสือทักท้วง เนื่องจากในหมู่เชลยศึกญี่ปุ่นนั้นมีกลุ่มที่เป็น “อาชญากรสงคราม” ซึ่งเป็นที่ต้องการตัวของฝ่ายสัมพันธมิตร และสิ่งหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนในนโยบายของรัฐบาลไทยคือการให้ความสำคัญต่อเชลยศึกที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในกรณีระหว่างเชลยศึกสัมพันธมิตรกับเชลยศึกญี่ปุ่น ในขณะที่เชลยศึกสัมพันธมิตรได้รับการใส่ใจและเอาอกเอาใจจากรัฐบาลไทยเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพที่อยู่อาศัยและอาหารการกิน ในทางตรงกันข้าม เชลยศึกญี่ปุ่นกลับมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างยากลำบาก ถึงขั้นที่ค่ายเชลยศึกญี่ปุ่นบางแห่งต้องปลูกพืชผักไว้ดำรงชีพ แม้ว่าเชลยศึกทั้ง 2 กลุ่มจะได้รับเบี้ยเลี้ยงในอัตราเท่ากัน ทั้งนี้เรื่องดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลไทยอยู่ในสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกจากที่เคยเป็นอดีตพันธมิตรของญี่ปุ่น แต่ขณะเดียวกันเมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้วก็ไม่ต้องการมีสถานะเป็นผู้แพ้สงคราม จึงได้พยายามดำเนินนโยบายเพื่อเอาใจฝ่ายสัมพันธมิตร รวมไปถึงการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของเชลยศึกสัมพันธมิตรเป็นอย่างดี ในขณะที่การดูแลความเป็นอยู่ของเชลยศึกญี่ปุ่นนั้น รัฐบาลเลือกดูแลอย่างประหยัดที่สุดเพื่อสงวนงบประมาณของประเทศไว้ในเรื่องอื่น

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นหลังสงครามยุติลงนั้นมีความแตกต่างกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก สาเหตุสำคัญก็คือบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่คนไทยไม่ได้รู้สึกว่าเป็นผู้แพ้สงครามเหมือนคนไทย ซึ่งต่างกับประเทศอื่นที่ญี่ปุ่นมีสถานะเป็นผู้ยึดครอง อย่างในอินโดนีเซีย สิงคโปร์ หรือฟิลิปปินส์ นอกจากนี้หลังสงครามยุติลง รัฐบาลไทยเองก็พยายามให้ความช่วยเหลือนายทหารญี่ปุ่นระดับผู้บังคับบัญชาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะนายทหารซึ่งถูกกักกันอยู่ในกรุงเทพฯ ทหารเหล่านี้ได้รับการดูแลเช่นนายทหารฝ่ายสัมพันธมิตร ในขณะเดียวกันรัฐบาลญี่ปุ่นเอง ก็พยายามสานต่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลทั้ง 2 ชาติ ด้วยการตัดสินใจมอบโรงงานอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นที่ตั้งอยู่ในประเทศให้แก่รัฐบาลไทย เพื่อเป็นค่าชดเชยที่รัฐบาลญี่ปุ่นต้องจ่ายให้ประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับญี่ปุ่นจึงกลับมาแนบแน่นอย่างรวดเร็วในบริบทของสงครามเย็น ที่สหรัฐอเมริกาต้องการให้พันธมิตรเหล่านี้เป็นปราการป้องกันการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์

บทที่ 3 พันธมิตรหรือผู้ยึดครอง: นโยบายของรัฐบาลไทยต่อเชลยศึกชาวต่างชาติ ประกอบด้วย 4 หัวข้อย่อยคือ เชลยศึกสัมพันธมิตรในประเทศไทยระหว่างสงคราม นโยบายของรัฐบาลไทยต่อเชลยศึกต่างชาติหลังสงครามยุติลง ปัญหาระหว่างทหารต่างชาติกับรัฐบาลไทย และการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับเนเธอร์แลนด์ เนื้อหาโดยสรุปนำเสนอว่า การดูแลเชลยศึกชาวต่างชาติในประเทศไทยกลายเป็นประเด็นสำคัญที่รัฐบาลจะต้องใส่ใจและให้ความสำคัญ เนื่องจากสถานการณ์ของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น มีสถานะก้ำกึ่งระหว่างเป็นผู้แพ้หรือผู้ชนะในสงคราม แม้ว่าในทางหนึ่งแล้วรัฐบาลสหรัฐอเมริกาจะยืนยัน อย่างหนักแน่นว่าจะค้าประกันสถานะของประเทศไทยไม่ให้เกิดเป็นผู้แพ้สงคราม แต่สำหรับชาติสัมพันธมิตรอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศที่ได้รับผลกระทบจากการเป็นพันธมิตรกันระหว่างรัฐบาลไทยกับญี่ปุ่นในระหว่างสงคราม มีมุมมองว่ารัฐบาลไทยจะต้องชดใช้ความผิดที่ได้กระทำไป ด้วยเหตุนี้รัฐบาลไทยจึงต้องพยายามแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยนั้นสำนึกต่อความผิดซึ่งได้กระทำลงไปและพร้อมชดเชยความเสียหายต่างๆ ที่เกิดขึ้น และทำตามความต้องการของฝ่ายสัมพันธมิตรในทุกประเด็น หนึ่งในนั้นคือ การดูแลเชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตรจนกว่าจะถูกส่งกลับประเทศ

กล่าวได้ว่าฝ่ายสัมพันธมิตรปฏิบัติต่อรัฐบาลและคนไทยในฐานะผู้แพ้สงครามที่มีสถานะเป็นเมืองภายใต้การปกครองมากกว่าที่จะมองไทยในฐานะผู้ชนะสงคราม ทว่าด้วยสถานะของรัฐบาลไทยในขณะนั้นที่ต้องการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับชาติสัมพันธมิตรโดยเร็ว และความต้องการได้รับการรับรองเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ทำให้รัฐบาลไทยพยายามทำตามข้อเรียกร้องต่างๆ ของฝ่ายสัมพันธมิตรโดยดี รวมไปถึงการยอมลงนามกับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในการชดใช้ค่าเสียหายต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นกับทั้งพลเรือนและทหารต่างชาติในระหว่างที่ไทยเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นจนนำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์

บทที่ 4 ผู้กระทำหรือผู้ถูกกระทำ: เชลยศึกชาวเกาหลีกับสถานะก๊ลิ้นไม่เข้าค่ายไม่ออก ประกอบด้วย 3 หัวข้อย่อยคือ ทหารเกาหลีในกองทัพญี่ปุ่น การจัดการเชลยศึกเกาหลีหลังญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงคราม และส่งเชลยศึกกลับบ้าน เนื้อหาในบทนี้ได้กล่าวถึงการที่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ประเทศไทยมีทั้งอดีตเชลยศึกสัมพันธมิตรที่ถูกควบคุมโดยกองทัพญี่ปุ่น ทหารญี่ปุ่นซึ่งตกอยู่ในสถานะผู้แพ้สงครามและเชลยศึก และกลุ่มสุดท้ายคือทหารเกาหลีที่เข้ามากับกองทัพญี่ปุ่นอย่างถูกต้อง แต่มีสภาพก้ำกึ่งคือไม่ใช่ทั้งผู้แพ้สงครามเฉกเช่นทหารญี่ปุ่น แต่ก็ไม่ได้มีสถานะเป็นผู้ชนะสงครามเหมือนกับทหารฝ่ายสัมพันธมิตร อีกทั้งในขณะนั้นเกาหลีซึ่ง

กลายเป็นประเทศเอกราชก็ยังไม่มีการรับเอกราชอย่างเป็นทางการที่รัฐบาลไทยและฝ่ายสัมพันธมิตรจะประสานงานเพื่อส่งคนเหล่านี้กลับประเทศได้ ในขณะเดียวกัน ด้วยเรือขนส่งซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นต้องให้ชาวเกาหลีเหล่านี้พำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นการชั่วคราวในฐานะเชลยศึก จนกว่ารัฐบาลไทยและฝ่ายสัมพันธมิตรจะจัดหาเรือมารับชาวเกาหลีกลับประเทศ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เชลยศึกชาวเกาหลีถูกแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นทหารในกองทัพญี่ปุ่นบางส่วน ซึ่งจะถูกกักกันที่ค่ายกักกันบางบัวทอง ยกเว้นทหารเกาหลีผู้ถูกระบุว่าเป็นอาชญากรสงคราม ซึ่งจะถูกกักขังที่เรือนจำบางขวางร่วมกับอาชญากรสงครามชาวญี่ปุ่น คนอื่นๆ ส่วนพลเรือนและทหารอีกกลุ่มหนึ่งจะถูกกักกันที่ค่ายจังหวัดอุยธยา

การจัดการปัญหาเกี่ยวกับเชลยศึกชาวเกาหลีเป็นอีกหนึ่งประเด็นที่รัฐบาลไทยให้ความสนใจเพราะเป็นนโยบายที่มาจากฝ่ายสัมพันธมิตรโดยตรง ตลอดช่วงระยะเวลาที่กักกันเชลยศึกเหล่านี้ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลไทยจะต้องรายงานสถานการณ์ให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรได้ทราบตลอดเวลา และเมื่อใดก็ตามที่ฝ่ายสัมพันธมิตรมีนโยบายใดๆ ลงมารัฐบาลไทยก็ต้องปฏิบัติตามในทันที ดังนั้นแล้วการจัดการปัญหาเชลยศึกสำหรับทางรัฐบาลไทย จึงเป็นเพียงผู้ประสานงานตามคำสั่งต่างๆ ของฝ่ายสัมพันธมิตรเท่านั้น

บทที่ 5 เป็นบทสรุป ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าหนังสือเล่มนี้มีคุณค่าวิชาการด้านประวัติศาสตร์อย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) ในแง่ความโดดเด่นของเทคนิคการรวบรวมข้อมูล เนื่องจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์แตกต่างจากข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ตรงที่ประเด็นทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่สามารถอ้างข้อมูลจากการทดลองหรือแบบสอบถามแจกเช่นการอาศัยข้อมูลจากเอกสารประเด็นทางวิทยาศาสตร์ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่มีอยู่แล้ว เนื่องจากเหตุการณ์ได้เกิดขึ้นมาแล้ว ฉะนั้นข้อมูลประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ได้จากหลักฐานที่แวดวงประวัติศาสตร์ยอมรับ 2 ประการคือ หลักฐานปฐมภูมิ (หลักฐานชั้นต้น) และหลักฐานทุติยภูมิ (หลักฐานชั้นรอง) ซึ่งในงานศึกษาดังกล่าว ผู้เขียนได้อาศัยข้อมูลหลักจากเอกสารสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งจัดเป็นหลักฐานชั้นต้นหรือหลักฐานปฐมภูมิ เป็นหลักฐานที่มาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นจริงๆ โดยมีการบันทึกของผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรง ดังนั้นหลักฐานชั้นต้น จึงเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญและน่าเชื่อถือมาก เพราะบันทึกของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือผู้อยู่ในเหตุการณ์ได้บันทึกไว้ จึงเป็นตัวอย่างที่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง 2) ในแง่ของเนื้อหาประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับเชลยศึกโดยเฉพาะเชลยศึกญี่ปุ่นและเกาหลี ทั้งนี้เพราะเป็นประเด็นที่ยังมีการศึกษาค้นคว้าที่จำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับเชลยศึกสัมพันธมิตร จนทำให้เรื่องราวของพวกเขาเหล่านั้นถูกลืมเลือนไปตามกาลเวลา ด้วย

เหตุนี้หนังสือเรื่องนี้จึงช่วยเติมเต็มพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงและกลุ่มคนที่ถูกลืมเลือน อันนับว่ามีคุณค่าอย่างยิ่งต่อแวดวงการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย กับเหตุการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2